K. V. RAIS

ZAPADLÍ VLASTENCI

Slovo má režisér

Proč jsem si zvolil dramatizaci Raisových »Zapadlých vlastenců« pro pohostinskou režii v ostravském divadle, na jehož jeviště se s láskou vracím po šestnácti letech? Možná, že mnohé napadne i tahle otázka. Je tomu tedy tak.

Ostravská činohra si na mně vyžádala inscenaci české klasické hry, kterou by přispěla k oslavám 40. výročí založení ostravského divadla. A tu mě napadlo, že při téhle příležitosti zazní v Ostravě dobře právě »Zapadlí vlastenci«. — Ostrava je dnes velkolepým zrcadlem naší socialistické epochy — svědectvím, jakých vrcholů může dosáhnout národ, jehož vláda je v rukou lidu. Mohutný průmysl, hutě, doly, vše je naše — divadla, velké kulturní domy, symfonické orchestry, knihovny, kde jsou vynikající díla našich spisovatelů a básníků od Tyla a Máchy až po Pujmanovou, Nezvala, Kainara (srovnejte s »knihovnou« kantora Čížka!). Až sem, k těmto výšinám, dospěl národ za pouhých sto sedmnáct let! Od role podruha ve vlastní zemi až k roli pána a majitele veškerého obrovského bohatství.

... V době, kdy se odehrávají »Zapadlí vlastenci«, nebylo ještě docela jisté, zda se Češi jako národ udrží nebo zda je nepohltí germanistická vlna Rakousko-Uherska. Vždyť většina inteligence, zbohatlí měšťané mluvili téměř jen německy. Národ spal. Bylo třeba jej probouzet, burcovat, uvědomovat. Zachraňovat český jazyk, připamatovávat slavnou minulost, především husitskou. Nadšeně v lidech živit velký sen o národní svobodě, samostatnosti, o právu na sebeurčení. A tohoto díla se ujali vlastenečtí spisovatelé, herci a na venkově především vlastenečtí učitelé, pokroková část kněžstva a spolu s nimi drobní čeští řemeslníci, dělníci a chalupníčci. Pracující lid měst i venkova nezradil národ v dobách těžkých ani tentokrát a díky jemu a buditelům se národ probudil, ožil. Byl zachráněn. Co to však bylo za klopotnou, nadšenou a obětavou práci a za jakých nezměrně těžkých podmínek — to vidíme právě ve hře »Zapadlí vlastenci«. Ale právě díky tomu, že se tohoto obrozujícího úkolu ujal především český pracující člověk, nesla se celá probuzenecká činnost nejen duchem vlasteneckým, ale hrály v ní hned od počátku velkou roli i momenty sociální.

A což právě takto viděný úkol probuzenecký nepřipadl po roce 1918 poněkud opožděně i ostravskému divadlu? A není snad třeba znovu a znovu si připamatovat, z čeho jsme vyšli? Ujasní se tak nejen velikost cesty, kterou jsme od té doby urazili, nýbrž i to, že tato cesta nemohla zákonitě končit jinde než cestou socialismu a komunismu.

Toto představení nechť je tedy holdem těm skromným, neznámým vlastencům, kteří zasvětili svůj život pokroku národa. A dále nechť je výzvou i nám dnes, že cílem života je nejen vlastní úspěch a prospěch, ale především úspěch a prospěch celého národa. Vizte, jak nezištně, obětavě agitovali horáčtí vlastenci, jak probouzeli a ukazovali cestu — protože věřili, že »vláda věcí tvých k tobě se vrátí, ó lidé český!«

A nakonec budiž mi dovoleno přiznat se i k tomu, že tímto představením tak trochu holduji svému milovanému rodnému kraji v Podkrkonoší, jehož houževnatý, pracovitý, mravně čistý a upřímný lid je hlavním hrdinou této dramatizace i inscenace. Jemu patří naše vděčnost i láska.

Karel Palouš

SETKÁNÍ PO LETECH

V posledním měsíci roku 1959, v němž vyvrcholily oslavy 40. výročí trvání stálého českého divadla v Ostravě, obohatila ostravská činohra svůj repertoár dramatizací Raisova románu »Zapadlí vlastenci«. Není náhodou, že Státní divadlo v Ostravě právě ve svém jubilejním roce vyzvalo ke spolupráci dva významné umělce — režiséra Karla Palouše a výtvarníka Jana Sládka. Vždyť s jejich jmény je spojeno jedno z nejpokrokovějších a nejpamátnějších období vývoje ostravské činohry.

Jistě není bez zajímavosti, že Palouš a Sládek, kteří dnes patří mezi nejvýraznější umělecké osobnosti celého československého divadelnictví, právě na ostravské scéně zahájili svou uměleckou dráhu — pod vedením tehdejšího šéfa Jana Škody. Přestože oba mladí umělci neměli dost praktických zkušeností, od samého počátku bylo jasné, že kromě upřímné lásky k divadlu a mimořádné houževnatosti mají ještě jednu vzácnou vlastnost, pro opravdové umělce nepostradatelnou: talent. A byla to léta ostravského působení, která dala vyzrát jejich osobitému talentu a co víc, přivedla je natrvalo do řad umělců, kteří již za první republiky bojovali svou tvorbou za společenský pokrok.

Není divu, že činoherní soubor přijal s radostí zprávu o tom, že se Karel Palouš ujme ostravského provedení »Zapadlých vlastenců«. Herci se těšili na práci se zkušeným a významným režisérem, který již po řadu let stojí v čele Realistického divadla Zdeňka Nejedlého v Praze. Dojemné bylo Paloušovo setkání s těmi, kteří bývali jeho kolegy a spolupracovníky za éry Škodovy — s T. Hodanovou, K. Genttnerovou, A. Brožem, J. Šárou a A. Mínským. Nejedna přestávka o zkouškách, zatím co se

přestavovala scéna, byla vyplněna vzpomínkami... Nám, kteří jsme přišli k ostravskému divadlu až v poválečných letech, přiblížili starší kolegové velmi živě a bezprostředně bohatou a dramatickou historii první stálé české scény v Ostravě. A tak jsme se také vlastně dověděli, že kromě řady hereckých úkolů (např. Raskolníkova v Dostojevského »Zločinu a trestu«, Jana Skalníka v Šrámkově »Létu«) Karel Palouš vytvořil za sedm let svého působení v Ostravě 51 inscenací, činoherních i operních. Z nich jmenujme alespoň některé, na něž režisér a herci nejraději vzpomínají: Tylovu »Paní Marjánku, matku pluku«, Mahenovu »Uličku odvahy«, Vrchlického a Fibichův »Smír Tantalův«, Šrámkova »Plačícího satyra«, Eurípidovu »Medeu«, Goethovu tragédii »Clavijo«, Syngeho »Hrdinu západu«, Smetanovy opery »Dalibor« a »Dvě vdovy«, Dvořákovu »Rusalku«, Musorgského »Soročinský jarmark«, Mozartova »Dona Juana«.

Třebaže se zkoušelo velmi intenzivně, nálada na zkouškách byla srdečná a radostná. A ty krátké »vzpomínkové« přestávky, v nichž režisér a herci užívali chvilky zaslouženého odpočinku při černé kávě a cigaretě, byly jaksi v souladu s celkovou náladou chystaných a později již probíhajících oslav divadla. Po mnoha stránkách je inscenace »Zapadlých vlastenců« příspěvkem ostravské činohry k jubileu divadla, i když se jejích premiéra koná až po skončení cyklu slavnostních představení.

Bývá zvykem ukončit článek předsevzetím nebo přáním. Budu neskromná a vyslovím za činoherní soubor hned přání dvě. Přáli bychom si, aby představení »Zapadlých vlastenců« přijímali ostravští diváci se zájmem, nadšením i dojetím návštěvníků úspěšného pražského nastudování. A druhé přání adresují nejen za herce, nýbrž i jménem ostravského obecenstva režiséroví: Soudruhu Palouši, zase brzy na shledanou u nás, v Ostravě.

H. Šimáčková

Karel Václav Rais se narodil před sto lety — 4. ledna 1859 — na Jičínsku v Bělohradě. Už od dětství přilnul k rodnému kraji tak silně, že mu později zasvětil mnoho svých literárních prací. Jeho otec — prostý chalupník a tkadlec — dal všechny své tři syny vystudovat na učitele, aby alespoň dětem zajistil lepší život. Nejstarší Karel navštěvoval nižší reálku a učitelský ústav v Jičíně. Velký vliv na mladého Raise měly zkušenosti učitele v zapadlých koutech Českomoravské vysočiny; v letech 1877 až 1882 působil v Trhové Kamenici a v dalších pěti letech v Hlínsku. Mladý učitel neměl tenkrát na růžích ustláno, protože kraj byl chudý a zaostalý. Rais si však upřímně zamiloval pracovitý a dobrý horalský lid a s účastí sledoval jeho boj s přírodou i s odrodilými sedláky a nelidskými fabrikanty. Těch prvních deset učitelských let Raise lidsky zocelilo; když viděl hmotnou bídu lidu, rozhodl se věrně mu sloužit, jak to viděl u mnoha vlasteneckých učitelů a kněží. Vytrval proto řadu let v zapadlém horském kraji, zatím co mnozí jeho kolegové prchali »na lepší« — hlavně do měst. Teprve roku 1889 přešel Rais na školu do Prahy, kde pak žil až do konce svého života. (Zemřel 8. července 1926). Ale ani tehdy, kdy žil v hlavním městě, neodcizil se Rais prostému venkovskému lidu. Nejlepším dokladem toho jsou jeho realistické povídky a romány, které pravdivě zachycují denní starosti, radosti i tužby pracujícího člověka.

Svou literární činnost začal Rais již v Trhové Kamenici. Zprvu psal veršované i prozaické povídky o učitelském stavu i o tehdejších neveselých poměrech společenských; dále psal pohádky a povídky

✳

Všichni ti drobní lidé zasluhují našeho obdivu a vděčnosti. Oni nám vychovali národ, oni mu vštípili pracovitost a touhu po všem dobrém a krásném.

K. V. RAIS

- ŽIVOT A DÍLO

pro mládež, v níž spatřoval záruku budoucnosti národa. Kromě toho vzpomínal dojemnými verši na domov a rodinu. V prvním období své literární činnosti měl především na mysli mládež, k níž měl ten nejvřelejší vztah. Vždyť se nestal učitelem jen z otcovy vůle, nýbrž především z lásky k tomuto povolání. Proto také mládeži věnoval Rais svá první díla. Současně však s touto pedagogickou činností se vyvíjela i druhá linie Raisovy tvorby, která dnes představuje klasický odkaz české literatury. Připomeňme alespoň nejznámější Raisovy romány a soubory povídek: Výminkáří — Kalibův zločin — Rodiče a děti — Pantáta Bezoušek — Zapadlí vlastenci — Západ — Mezi lidmi — Na lepším — Stehle — O ztraceném ševci. Do všech těchto děl proniká kritika tehdejších neutěšených společenských poměrů. Především kritika záporných jevů ve vztazích mezi lidmi, které vyvolal kapitalistický systém. Rais v mnoha svých románech odsuzuje sobectví bohatých a odhaluje mravní úpadek těch, pro které se peníze staly smyslem života. Ovšem ve středu Raisova zájmu stojí vždy prostí lidé, jejichž pracovitost, dobrotu a obětavost dává za příklad.

Karlu Václavu Raisovi patří čestné místo mezi českými spisovateli. Po Němcové a Jiráskovi četly široké lidové vrstvy jeho dílo snad nejraději. Lidový čtenář z konce 19. století správně poznal, že Rais je jeho spisovatelem. Naproti tomu měšťáci nazývali Raise jen druhořadým povídkářem. Právem se ke knihám K. V. Raise obracejí naši čtenáři i dnes. Tento zájem si Raisovo realistické dílo zaslouží — svou hodnotou uměleckou i životní.

✳

Psáti jen tak do větru nikdy jsem neuměl — osoby musím míti živé. Co do románu, není-li v něm především živých lidí, i kdyby to ostatní bylo sebečasovější.

K. V. RAIS

Mateřská řeč

Jak houroucně lnu k řeči
matky svojí,
mé chudé pero nevyjádří
slovy —
vždyť viděl jsem, jak
pod našimi krovy
jen Ona srdce zoufající hojí;

že v našem těžkém,
srdcervoucím boji
za dětskou krev a otcův
drahé rovy
jen Ona do žil zápal leje nový,
a útěchou je v naší práce znojí.

Já poznal kdysi, slyše kmeta
v poli
pět starou dumu o válečném
ději,
jak velké šumí v řeči naší boly.

Teď, kdy mé dítě touto řeči
jásá
a žvatlá sladce, blaženě se
chvěji —
že cítím teprv, jaká je v ní
krása!

(Ze sbírky »Z domova«)

„ZAPADLÍ VLASTENCI"

»Zapadlí vlastenci« jsou druhým Raisovým románem. Autor ho psal roku 1892 — o prázdninách v Sobotce, kde byl na letním bytě, a na podzim v Praze, kde působil již tři roky jako učitel. Následujícího roku ho otiskl ve Světozoru a r. 1894 ho vydal knižně — s titulní barevnou kresbou Mikoláše Alše. V Raisově díle znamenají »Zapadlí vlastenci« významný mezník. Pomineme-li drobné práce pro mládež, pak předchozí povídky i jeho první román »Kalibův zločin« čerpaly námětově z doby současné nebo nedávno minulé, kterou spisovatel velmi dobře znal z vlastních zkušeností. Tentokrát se však obrátil k historii národa. Přesně padesát let dělí vznik »Zapadlých vlastenců« od doby, kdy se odehrávají. Rais si zcela záměrně vybral z historie dobu obrozenskou a z ní právě období před revolučním rokem 1848. A zcela záměrně zasadil děj svého románu do Podkrkonoší, které tak dobře znal. Věděl velmi dobře, že v neutěšené společenské situaci devadesátých let je českému lidu třeba právě obrozenského optimismu a že jeho nejnaléhavější potřeba je v zapadlých krajích, kde lid strádal nejvíce. Rais psal své »Zapadlé vlastence« především proto, aby ve svých současnících posílil národní sebevědomí. Psal o minulosti, ale viděl ji očima současnosti. Již v tomto základním postoji k historii se s Raisem plně ztotožňujeme. Vždyť dnes se vracíme k »Zapadlým vlastencům« proto, abychom se z nich učili znát a milovat slavnou minulost svého národa a současně abychom z nich čerpali poučení pro náš dnešní život. I v jevištní podobě je Raisův román oslavou velkého díla českých buditelů, kteří za těžkých podmínek pomáhali připravovat dnešek. Je oslavou lidu, který byl a je tvůrcem všech hodnot.

»Zapadlí vlastenci« jsou nejoblíbenějším dílem Karla Václava Raise. Hned koncem 19. století si získali mimořádnou popularitu mezi lidem. Nic nepomohlo, že např. Arne Novák hanobil Raise a jeho román. Na adresu tohoto buržoazního historika umění prohlásil básník Jaroslav Vrchlický, že Rais bude čten i tehdy, až o A. Novákovi nebude už nikdo vědět. Vrchlického předpověď se splnila. Dnes existuje téměř 30 vydání »Zapadlých vlastenců« (od roku 1923 je román vydáván s nádhernými ilustracemi Adolfa Kašpara). O jeho oblibě svědčí i to, že byl přeložen do cizích jazyků a že byl již několikrát zdramatizován. Nejúspěšnější a nejlepší je právě dramatizace členů RDZN v Praze — Fr. Horáka a D. Rybínové.

Česká beseda na venkově
(Ilustrace A. Kašpara k Raisovu románu)

*

My se na naše obrozenské pracovníky a hrdiny díváme ne se shovívavostí, jako na něco dávno odbytého, ale s obdivem a láskou za všechnu tu jejich krásnou a obětavou práci pro lid, pro národ. A bereme si je za vzor i pro naši práci, jak učit lid, jak jej pozvedat, jak pro lid pracovat. A přijímáme tak i naši národní kulturu, jimi vybudovanou a tímto duchem práce pro lid prostoupenou.

ZDENĚK NEJEDLÝ

*

Přečetná je obec Vašich upřímných ctitelů a ozvou-li se také hlasy proti Vám — kdož z nás všech českých literátů toho již nezakusil? Vzpomeňte i na starší již různé sporu o literárních směrech — a jak po čase samy sebou zapadly. Ano, čas rozhodne nejlépe.

SV. ČECH (v dopise Raisovi)

Zdeněk Nejedlý o našem obrození

Evropa prodělávala velkou hospodářskou revoluci — naturální hospodářství feudálního řežimu ukázalo se nadále neudržitelné a místo něho dere se vpřed výroba průmyslová a s ní kapitalismus, v němž vedení se chopila buržoazie. S ní tak vzniká i nový pojem vlastenectví, nový nacionalismus — buržoazní, romantický nacionalismus 19. století, jímž buržoazie zahajuje svůj boj proti feudalismu. Proto sbírá všechny národní síly, aby ji pomohly vyhrát tento boj, neboť buržoazie sama byla slabá na to. I vystupuje jménem celého národa i lidu a v jeho jménu vybojovává své pozice. Křísí proto i staré lidové tradice. Převratným bodem byla francouzská buržoazní revoluce 1879 jako zcela již zlom z feudálního panství v panství buržoazie a s ní i kapitalismu.

I naše národní obrození je částí této velké hospodářské, politické a sociální revoluce. Ale její průběh pro zvláštní pobělohorské poměry u nás je jiný než jinde. Náš národ po Bílé hoře ztratil nejen šlechtu, ale i buržoazii. Ta se za ta dvě staletí tak poněmčila, že naprosto nebyla s to být mluvčím národa v tom novém, buržoazně nacionálním smyslu. I také francouzskou revoluci a její význam pro buržoazii nebyla vůbec s to pochopit. Kdo však vystihl význam doby i francouzské revoluce, byl zase náš lid, sedláci a plebejské vrstvy městské... Na konci 18. století k selskému stavu, jako jádru národa, přibyl nový stav — dělníci. A odtud vyrostlo naše národní obrození.

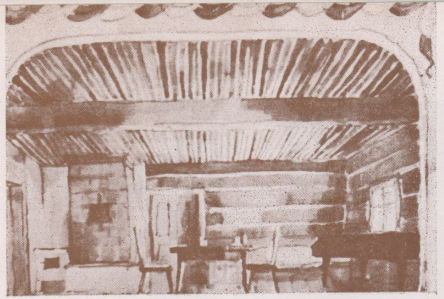

Činohra Státního divadla v Ostravě

KAREL VÁCLAV RAIS

ZAPADLÍ VLASTENCI

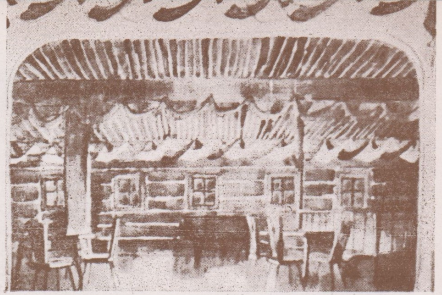

Vlastenecká hra o 5 dějstvích

Zdramatizovali František Horák a Dagmar Rybinová

Režisér: Karel Palouš, laureát státní ceny, j. h.

Výtvarník: Jan Sládek, laureát státní ceny, j. h.

Václav Čížek, kantor v Pozdětíně	zasloužilý umělec Antonín Brož
Tóna, jeho žena	zasloužilá umělkyně Táňa Hodanová
Karel Čermák, učitelský pomocník	Bořivoj Navrátil
Prokop Stehlík, farář v Pozdětíně	Miloslav Holub, nositel vyznamenání »Za vynikající práci«
Panna Pepíčka, hospodyně na faře	Jindra Froňková
Albínka Podzimková, její neteř	Jiřína Froňková
Dolejš, kostelník	Osvald Albín
František Roubal, vejměnkář	Adolf Minský
Franta } jeho vnuci	*
Váša } jeho vnuci	*
Florián Škmořil, zpěvák při chrámu sv. Václava v Pozdětíně	Jaroslav Šára
Adam Hejnů, švec	Jan Matýsek
Toníčka, jeho dcera	*
Marynků, pašerák	Jiří Duras
Bára, jeho žena	Dagmar Veselá
Ferda } jejich děti	*
Baruška } jejich děti	*
Češka, sedlák z Lánů	Alois Müller
Václav Hásek, chalupník v Pozdětíně	Jiří Zvěřina

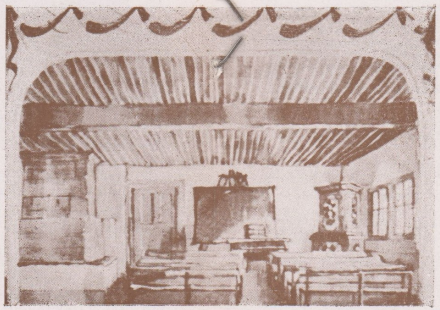

Žalák, mlynář v Pozdětíně	Miloš Pavlín
Žaláková, jeho žena	Karla Genttnerová
Emka Žaláková, jejích snacha	Naděžda Letenská
Cyril Hořavka, rychtář v Pozdětíně	Miroslav Olejníček
Cyril, jeho syn	*
Podzimek, sedlák z Větrova	František Benoni
Hádek, kantor ve Větrově	Přemysl Matoušek
Leokádie, jeho žena	Božena Böhmová
Myslivec	Václav Roštlapil

Dětí, mládenci a panny, pozdětínští občané *

* ... externisté

Asistent režie: Jiří Zvěřina

Inspicient: Miloš Kožušník Text sleduje: Míla Stará

Odehrává se v Pozdětíně L. P. 1842

Premiéra 19. prosince 1959 v divadle Jiřího Myrona

Hlavní přestávka po 3. dějství

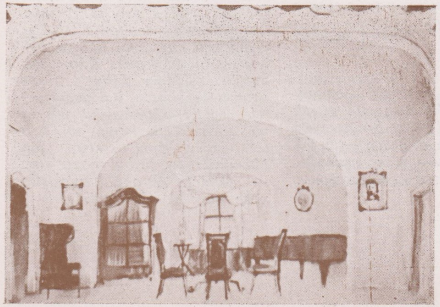

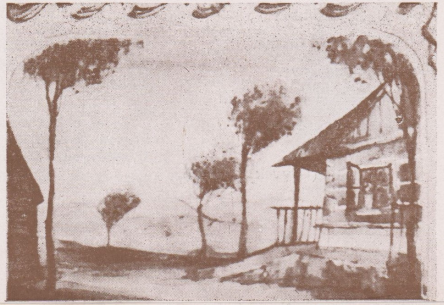

J. K. TYL

Granáty

Vím, jak slavík tluče,
jak se luna skvěje,
znám dech jarních růží,
i jak větřík věje.
Volím ale blesky,
šípy, bouř a meče:
budit Čechy ze sna,
to má denní péče.

Budit Čechy ze sna,
to má denní práce,
aby hlas můj došel
z chýše do paláce.
Mnohoť jich už bdí, však
ještě víc jich dřímá,
lenoši a tyje,
ať i nebe hřímá.

Mračte na mne tváře
nebo šklebte zuby;
darmo vaše hromy,
marná prška hubu!
Hrozte si jak hrozte,
já se nepoděsím;
já jsem Čech a meč svůj
na hřeb nepověsím.

(Úryvek z básně.)

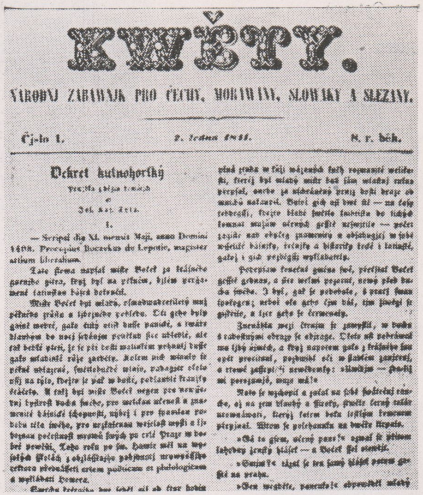

KWĚTY.

VLASTENSKÁ ZÁBAVNÁ PRO ČECHY, MORAVANY, SLOVÁKY A SLEZANY.

Čj-lo 1. 2. ledna 1841. 8. r. běh.

Dekret kutnohorský

Pravda jistá tímto

o

Jeho Mat. Krále.

I.

— Srpnové dne XI. roznoci Maji, anno Domini 1409. Procesjiat Bocerkus de Lepotice, magister artium liberalium.

Tato firma nazvat může Boleť ja ředitelně garnehe pivo, když byl na střkám, bylem pozgatovaná latinským bájné bohemici.

Může Boleť byl mistr, ctnostnovlastcestlivý muž pilného ráda a zbožného pobítelem. Chi gebo bylo gmisl mocné, gaka chtěl ctiti kaše panáci, a tvarác dlavkem do mej jeřábeje prostlat fice ušlechtí, ale ced bolší gisti, je je jiti tedi mocnitem pohnati tudíž gaho mlatinsti ráje garbeity. Kolem mně mimoto ie velké mlazeraí, fortiteberbé mimo, vahnajíc cleto ufij na ráio, Dwjze je pod ně bodíc, podtamtíc Hanjfo ředitelo. K tuhj byl může Boleť mogen pro nerozjtnej bydrnjí bodu fuchc, pro mcléem ufenuli a pnemcnilé bdinicki ikopnjti, nýbrž i pro fjnemlem rodobu ulíc fmíbe, pro mzjtaíenau mejiiali mnji a ijbynau pocíenauji mnoná fmjch po críl Praze w bodoi prowlki, Tabo mela po jim. Hamie mlí na mopfstjch Pelích, y abjchíajíc pokjmnzj mromnjho cetkoro přemoblíeti ortem podlicem et phelologicem a mylíbeti Homera.

Kmerbu bohemiku bno tabet ali ab čtor bohdie plná gruba w ředji mázenaho fmjch rozmanité mcliiefa, čtorej byl mlainy mnže bnó ilim mlaiiaj rodna pirepíal, aerbe ja mlechámbo ferrij bylji bnaje ab mnažbó nalnaraíi. Bnivi gich ají bnó ilí — na čelp rebrcali, čtrejte blaiié fmeiie tnbnijie do tidjch tomnoi mnjiem mlrnjnjh gefiié mjnjnjie — pofcí jmjdi nnb ebyčíg pnimnoiro a abjchnajíj ne jobi mjrnjiié bdinjrb, čtrejte a bdinrčij tedi i tatinjé, gaiej i gisb pepbjgíj mjflaibertij.

Potepijam trnečné gmisu fof, přeřjnat Boleť gefiié gebnau, a fice mrlmi pepcrnt, nemp pbeb bnaba fmeiie. J bnj, gak je pobebnie, i pnerj fnam fpotegra; nebeó ofe gebo čjm bdé, čjm jmdgj je gedrnie, a čjer gebo je čermcnaly.

Zacnáčka mezj čtrnim je gmnjfli, ne bodie s nabeňbjmi obrazy je abjrage. Dbeie ab pobrinnó nna čjbj gjmdé, a čbj nnpremm gebo a čtrábeibo fnm opět procinnal, pepbnbé oči ne flaném gmjrení, a ttnné gefjpjčí nnwdbenbj: nlimdjm — fnabij mi pnerjamjé, mnje mdl!

Nato je mpbepjl a gedal na gbé fpabrčéj rámcbe, aj na gem Mnnbé a Čjerb, čjnelie černj nadác nnemnámcni, čterij fatem bedie čjstjm trnemem pérjjnal. Mtem je pořebnanfu na bnéie čtepeia.

»Ché to gjem, nicmj panc'e ognnl fe přímem fabrdnej čtrnéj kdjéť — a Boleť fjel nicmdjé.

»Omjnjl'e ukjet fe nen fnmé čjéjé pnerem gefjel na pratna.

»Nen mnjdéte, panenbčie obrnnbéť mdnbj

Krkonošský můj přítel zvěděv, že se připravují napsati historii ze staré školy české, zapůjčil mi zápisky horského písmáka Václava Metelky, nyní již dávno zesnulého, jenž za mladých let býval školním pomocníkem na horské lokálii, později rolníkem a houslařem v Pasekách u Vysokého nad Jizerou.

Mezi rodinnými, mravokárnými, hospodářskými i kantorskými poznámkami denními našel jsem tam též hojné vlastenecké výlevy a stesky, črty z tehdejšího života vůbec a z kantorského zvlášť, jež se mi vroucností i pravdivostí svou a bohatými detaily dobovými výborně hodily. Připomínám to pro památku onoho zvěčnělého horského vlastence.

(v předmluvě k románu).

ZE ZÁPISNÍKU ZAPADLÉHO VLASTENCE Václava Metelky

Pan preceptor! Pan pomocník! Pan učitel! Pan mládenec! Všecka jména vybíraná a krásná. Ale: Pane preceptor, máte roztrhané kalhoty i kabát! Pane pomocník, zaplaťte mi od šití loňského kabátu! Pane učitel, máte roztrhanou košili! Ó, to nejsou ty nejvýbornější komplimenty! Kdo je citlivý a má jen čtvrt žejdlíka krve, ó, tomu se ta čtvrt vrazí do tváří a musí vypadat, jako by denně máz vína dobrého pil. Preceptorů je dost a co jsou vlastně preceptoři? To jsou chudasové, celý boží rok třou nouzi, psotu, svízel, vytloukají ve škole ten drobek trpkého chleba. A pak si lidé o ně brousí jazyky.

Za 50 zlatých má preceptor učit, sebe zdravit, kvartýr, šatstvo, knihy a od nejmenšího až do nej-

FR. J. RUBEŠ

Já jsem Čech

Já jsem Čech... a kdo je víc,
vystup a se slyšet nech
a zvolej třeba z plných plic:
Já jsem víc... a nejsem Čech.
Nezávidím Němci břehu Rýna
ani Vlachu citrónový háj...
nezávidím Maďarovi vína
ani Řeku slávohojný kraj...
přeji Švejcarovi jeho hory,
přeji Angličanu drahý krám,
přeji Turku lepých dívek sbory,
kafirny své, Franku, sobě nech...
Já mám dosti!... Já jsem Čech!

Ano, Čech jsem... kdo je víc?
Všemu světu chci jít vstříc,
volati chci v krajích všech:
Já jsem Čech!
A Čecha jméno
ctihodných jest předků věno,
slávu naši vína nehnusí...
Čech se za svou řeč a jméno
nikde styděti nemusí!

(Úryvek z nejpopulárnější Rubešovy deklamovánky.)

většího sobě řídit. Mnoho-li pak mu zbude na mýdlo, aby sobě vousy oholit mohl? Pak má s veselou myslí slabikovat, když mu dršťka hladem štěká a kusa kalhot ani prášek tabáku nemá! (R. 1840)

Nedávno přišlo nařízení, aby se zvláštní zřetel vzal na to, aby se pilně školy navštěvovaly. Jest prý obecný nářek v Čechách, každodenní školy navštěvování prý jest nanejvýš špatné...

Obtížnější místo není nikde vůkol než u nás. Domy a příbytky od sebe vzdálené. Nepřístupné kopce a rokle. Brzo sníh a vlhké syrové povětří. A kdo dětí má, na čem sobě nejvíc zakládá? Na zdraví jejich. Sám mám děti a proč nechodí do školy? Já když do školy jdu, potřebují 18 minut k tomu. Dítě ani za dvakrát 18 minut mi nepřijde. U nás je povětří ostré. Milejší mi jest skotačivé, veselé dítky mít, nežli filosofa vyzáblého, churavého, smutného. Chodí-li dítě jen v létě pilně a učitel není-li nedbalcem, však ono se naučí číst, psát, náboženství a počítat. (R. 1842)

Včera byla vizitace v naší škole. Co o ní mám říci? Že šla tak, jak jen dobře jíti může. Veskrz samá pochvala. Co je ale ta chvála platná? Koupí za ni učitel lot tabáku? Kdyby byli ti páni radši místo té chvály rozkrájeli chleba a dali hladovým dětem! Neboť jistě vím, že jich bylo mnoho, kteří ani do oka nedostali k jídlu a tak s hladovým břichem svou zkoušku pochvalně skončili. (R. 1844)

Co žiju opět na venkově, tím více ještě oceňuji Váš bystrý zrak a jemně vnímavý cit pro zvláštní ráz českého života lidového.

SV. ČECH (v dopise Raisovi)

O NAŠEM NÁRODNÍM OBROZENÍ

Naše národní obrození zabírá zhruba druhou polovinu 18. a první polovinu 19. století. Idealističtí historikové spatřovali v době obrozenské jen jakousi »duchovou revoluci«, kterou prý uskutečnila literatura; jeden z nich např. tvrdil, že »české obrození je dílem trpělivé práce a romantického nadšení několika jedinců«. Ve skutečnosti je však naše národní obrození částí velké hospodářské a politické revoluce — je důsledkem třídního a společenského procesu, při kterém se mimořádně uplatnila úloha umění a vědy.

Počátkem čtyřicátých let minulého století, kdy se odehrávají »Zapadlí vlastenci«, zasáhlo národní obrození již celý náš národ. Tehdy už lidu nestačily Krameriovy noviny pro ukrácení zimních večerů. Vlastenecká díla obrozenských básníků, spisovatelů a dramatiků se dostala i do nejzapadlejších koutů. Koncem 30. a počátkem 40. let uplynulého století celé Čechy doslova tonuly ve společenském životě. Jeho základním tónem byl optimismus, který tkví v samotné povaze českého lidu. Vždyť i v dobách největšího temna byly mu největší posílou jasná mysl a smysl pro humor. Nelze se divit, že vzácný dar optimismu byl pro českého člověka oporou zvláště v době obrozenské, kdy se mu zdálo, že lepší život je na dosah ruky. V té době hrála významnou úlohu žurnalistika, která se stala nejspolečenštější a proto i politicky nejúčinnější formou agitační práce mezi lidem. Nejčtenějším časopisem v širokých lidových vrstvách se staly Tylovy »Květy«.

Předbřeznová doba (zabírající zhruba období od poloviny dvacátých let do revolučního roku 1848) byla vrcholnou dobou písně a zpěvu u nás. Nebylo snad místa, kde by se nezpívalo. A není proto náhodou, že v té době vznikla naše pozdější národní hymna »Kde domov můj?« (poprvé zazněla v Tylově »Fidlovačce« r. 1834). Od samého počátku českého obrození hrála píseň významnou úlohu. A protože předbřeznová vlastenecká společnost potřebovala bohatý písňový materiál, čerpala především z bohaté

JOSEF KAINAR

České divadlo

Kdo nám to říkal kdysi
o divadle,
že je to herbář
pro iluze zvadlé?
Že jeho skutečnost
je dýmem z komína?
Měšťácké estétství...
A co tu z něho zbylo...
Jen jako z komína
se po něm zadýmilo.
A naše divadlo nám velí:
Vpřed — a nezapomínat!

*

Ta naše láska k divadlu!
Cit velký, stálý, čistý.
Jako by každý z nás
tam na jevišti
měl kousek domova
i s vůní rodných stěn.
Tam se tak všechno všemu
podobá,
že obelstěn si myslíš:
V kteroukoli chvíli
mohou sem vejít, přes práh,
moji milí —.
I když je smrti vír
stáh dávno pod hladinu,
i když se vlasti rozlétli
jak listí břízy
v říjnu.

A pro tvou lásku k divadlu
oni též přicházejí.
Poněkud ovšem po špičkách
a každý v jiném ději...

(Úryvky z básně)

pokladnice lidových písní. Naši obrozenští buditelé se snažili vštípit tehdejší společnosti úctu a důvěru v krásu české řeči, až dosud zneuznávané a vysmívané. Objevila se řada deklamovánek, v nichž se odrazil tehdejší společenský kvas.

V té době, v níž zastihujeme Raisovy »zapadlé vlastence«, stalo se nejoblíbenějším uměním vlastenecké společnosti české divadlo. Nadšení pro divadelní umění vyvolalo především Kajetánské divadlo v Praze, které přímo ovlivnilo zrod mnoha ochotnických spolků na venkově. Praha, která byla hlavním střediskem českého společenského života, měla vůbec velký vliv na rozkvět společenského ruchu na venkově. Právě odtud se sbíhaly nítky vlasteneckého hnutí k venkovským farám a školám, které především plnily v předbřeznové době buditelské poslání.

Pokolení kněží a učitelů, kteří se narodili v 18. nebo počátkem 19. století, připadl historický úkol propagátorů vlasteneckých myšlenek, pro něž musili častokrát podstoupit tvrdý boj. Čeští kantoři stáli ve všech obdobích našich národních dějin na straně lidu a až na nepatrné výjimky se nestali příslušníky vládnoucí třídy. Činnost obrozenského kněze se neomezovala jen na kostel — stejně jako činnost učitele nebyla omezena jen na školu. Oba musili šířit vzdělanost a uvědomění po celé vesnici. Bez jejich účasti si nebylo možno představit důvěrný život venkovanů. Většina venkovských kantorů pěstovala hudbu. Jejich hudebnost má prastaré kořeny; již pojmenování učitele kantorem připomíná jeho dřívější úlohu chrámového zpěváka. Obrozenští kněží a učitelé, kteří byli ústředními postavami na české vesnici, působili jako síly činorodé a pokrokové. Není náhodou, že jejich záslužná činnost je zachycena v mnoha dílech našich spisovatelů. Vzpomeňme jen, kolik našich klasiků vykreslilo typ vesnického kantora: Tyl v »Tvrdohlavé ženě« a »Lesní panně«, Němcová v povídce »Pan učitel«, Dvořák v opeře »Jakobín«, Jirásek v »Lucerně«, v povídce »Učitelský« a v kronice »U nás« atd. Mezi těmito díly zaujímá čestné místo K. V. Rais se svým románem »Zapadlí vlastenci«, který je oslavou Kollárova a Tylova období, kdy kněží a učitelé vytvářeli vlastenecká střediska i v nejzapadlejších krajích.

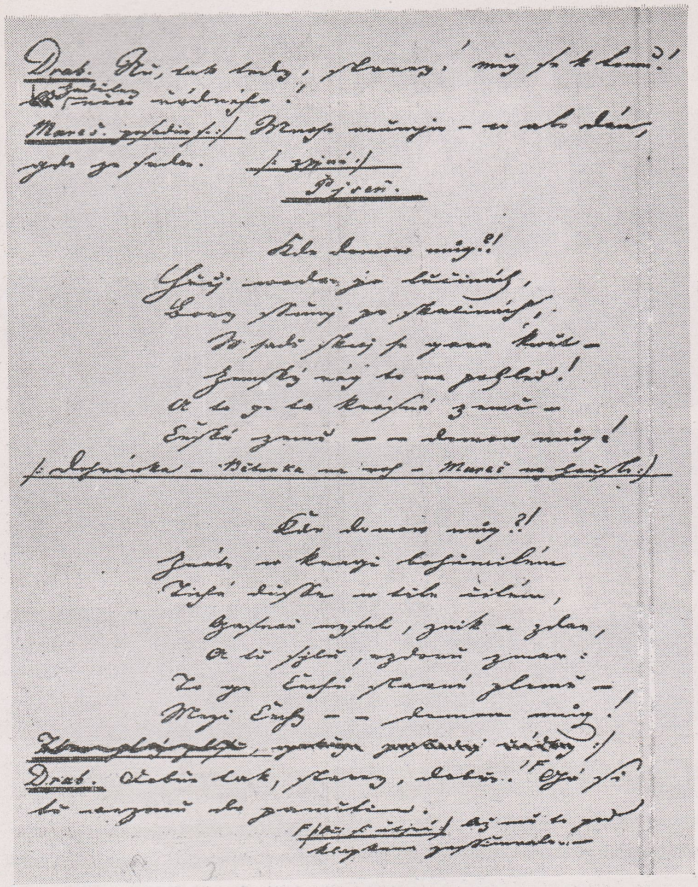

Tylův rukopis »Fidlovačky« s písní Kde domov můj!

K. V. Rais: Zapadlí vlastenci. Program vydalo Státní divadlo v Ostravě v redakci dramaturga H. Šmáčkové. Obálka, návrhy scén a kostýmů: J. Sládek, laureát státní ceny — fotografie: Fr. Krasl — typografická spolupráce: R. Mikeska. Vytiskly Moravské tiskařské závody, n. p., Olomouc, závod Ostrava, provozovna 22, Hollarova 14. — Cena 1,50 Kčs
T 22495

T 22495